

Salzburgin neljännet lingvistiikan päivät 25.—27.8.1977

Salzburgin neljänsien kansainvälisten lingvistiikan päivien teemana oli vuoden 1976 tapaan psykolingvistiikka. Kahdessa jaostossa pidetyistä esitelmistä enemmistö käsitteli lapsenkielen eri aspekteja. Psykolingvistiikan metodologiaa selvitteleviä esityksiä oli toiseksi eniten. Kielen prosessointimekanismit sekä patologia saivat

vähemmän huomiota osakseen. Viimeksi mainittuun aiheeseen liittyi päivien ainoan suomalaisen esitelmäsihtijän, Matti Leiwon, esitelmä normaalista ja viivästyneestä kielenkehityksestä. Ohjelmassa olleista 67 esitelmästä peräti kolmannes oli englantilaisten pitämiä, loput jakaantuivat tasaisemmin Euroopan eri maiden ja Yhdysvaltojen edustajien kesken. Osanottajia päivillä oli alun toista sataa.

Fonologian metodologiaa käsitelleet esitelmät olivat aiheiltaan melko heterogeenisiä, eikä mikään teema noussut muita merkittävämmäksi. Anne Cutler (Sussex) tarkasteli foneemien myötäkuuntelutehtävien (phoneme monitoring tasks) käyttöä lauseen ymmärtämisprosessin tutkimusmetodinä. Tehtävät vaativat huomion kohdistamista samanaikaisesti kahdelle: koehenkilön on tarkattava sekä lauseen merkitystä että jonkin tietyn foneemin esiintymistä lauseessa. Tunnistamisnopeuden mittauksilla pyritään selvittämään lauseen prosessointiin vaikuttavia tekijöitä. Ensimmäisissä tällaisissa testeissä oli todettu kaksimerkityksisten ja harvinaisten sanojen sekä mutkikkaiden lauserakenteiden pidentävän reaktioaikaa. Tulokset viittasivat siis siihen, että kyseessä on ymmärtämisprosessin hetkellinen lisäkuormitus. Cutler oli saanut vahvistusta tälle käsitykselle tuloksistaan muistitehtävissä, joiden koehenkilöiden oli jälkikäteen palautettava mieleensä, esiintyikö jokin foneemi heidän kuulemassaan lauseessa. Ilmeni, että ainoastaan lauserakenteiden mutkikkuus heikensi suorituksia, sen sijaan kaksimerkityksiset ja harvinaiset sanat paransivat niitä — osoitus foneemien tunnistamisen vaatiman reaktioajan kytkeytyemisestä lauseen prosessointiin eikä muistitekijöihin. Muiden samantyyppisten myötäkuuntelutestien tulokset viittaavat myös siihen, että lauseen samanaikainen ymmärtämistehtävä vaikuttaa epäedullisesti foneemien tunnistamiseen, mutta ei päinvastoin. Testi toimii näin myös luotettavana lauseen ymmärtämisen mittarina. Teoreettisempaa

linjaa edusti David Michaels (Connecticut), joka esitti kriittisen katsauksen fonologian uusimpiin teorioihin. Hän piti Chomskyn ja Hallen (1968) fonologiaa liian abstraktina. Sen psykologinen todellisuus pohja on kyseenalainen eikä se hänen mukaansa ole sopusoinnussa kielen oppimisen tosioiden kanssa, vaikka juuri nämä kaksi vaatimusta ovat fonologisen kuvauksen kannalta keskeisimmät. Usin parannusehdotus, Lebenin ja Robinsonin (1977) ns. upside—down—fonologia, on Chomskyn ja Hallen mallin peilikuva. Siinä pidetään sanojen leksikkomuotoja pintamuotoina, joihin sääntöjä sovelletaan päinvastaisessa järjestyksessä kuin Chomskyn ja Hallen mallissa. Lebenin ja Robinsonin fonologia, samoin kuin aikaisempi, luonnollinen generatiivinen fonologia (vrt. Hooper 1976), on konkreettisempaa kuin Chomskyn ja Hallen kuvaus. Michaels suhtautui kuitenkin kriittisesti myös näihin ja epäili, etteivät nekaan ole sopusoinnussa englannin fonologian oppimisen kanssa. Omat parannusehdotuksensa hän teki luonnollisen generatiivisen fonologian pohjalta uudistaen fonologisten muotojen johtamisääntöjä sekä niiden soveltamistapaa ja -järjestystä. Konkreettisempiin aiheisiin palattiin päivien kahdessa akustis-foneettisessa esitelmässä. Jurek Kirakowskin (Edinburgh) aiheena oli painon ja intonaation havaitseminen puheen tulkinnan esivaiheissa, Wilfried Wieden (Salzburg) puolestaan esitteli vokaalien ja soinnittomien konsonanttien välisten siirtymien havaitsemiskokeissa saamia tuloksia.

Kun metodologian jaosto kokoontui toisen kerran konferenssin viimeisenä päivänä, esitelmien aihepiiri oli yhtenäisempi. Psykologivistiisesti adekvaattia teoriaa etsittäessä joutui varsinkin generatiivinen kielioppi useiden puhujien kriittisen tarkastelun kohteeksi. E. Hjelmquist (Göteborg) korosti aluksi melko poleemisessa esityksessään, ettei kielitiede ole pystynyt luomaan psykologisen tutkimuksen käyttöön soveltuvaa teoriaa. Generatiivisen kielioopin aika on tämän tehtävän osalta

ohi. Sen sijaan puheaktiteorian sovellukset näyttävät lupaavilta. Hjelmquistin jyrkkä vaatimus oli, että psykologian on luotava oma teoriansa siitä, miten kieli on tavoitteellista toimintaa. Keskeisenä tutkimuskohteena tulee olla kielen käytön ja kielen funktioiden analysointi eri viestintätilanteissa. Hieman samoilla linjoilla liikkui Per Linell (Upsala) käsitellessään kielitieteen ja psykologivistiikan suhteita. Hän totesi, että psykologisen todellisuuden vaatimukset ovat johtaneet eikausaalisten, lingvististen teorioiden erottamiseen kausaalista puheen tuottamisen, havaitsemisen ja ymmärtämisen psykologivistisistä teorioista. Nämä rinnastukset tuovat kuitenkin mukanaan monia ongelmia ja ovat ennenaikaisia, sillä tällä hetkellä ei näytä olevan mahdollista saada aikaan kielellisen käyttäytymisen kausaaliteoriaa. Siksi olisi, Linellin mukaan, pyrittävä luomaan teleologinen teoria. Painopiste olisi entistä selvemmin siirrettävä kielellisten tuotosten tutkimiseen. Ei pidä ensin kehittää teoriaa ja vasta sitten tehdä psykologivistisiä kokeita kielellisen käyttäytymisen selittämiseksi tämän teorian avulla, vaan on aloitettava itse kielen käytöstä. Tämä on realistinen lähtökohhta sekä kompetenssin että performanssin tutkimiseen. H. Stephen Straight (New York) ruoti usein toistuvia psykologivistiikan teoriaa koskevia väärinkäsityksiä. Hänen mukaansa on tavallista pitää kieltä joukko-opillisesti vain erilaisten alkioiden, esim. ilmausten, sanojen tai rakennetyyppien joukkona ja pyrkiä keräämään, luokittelemaan tai määrittelemään alkioita ikään kuin kieli olisi sitä, että tietää lingvistien analysoiman joukon formaaliset ominaisuudet. Tämä käsitys on pohjana monissa enemmän tai vähemmän tuloksellisissa psykologivistisissä tutkimuksissa. Generatiivinen kielioppi pinta- ja syvärakenteineen sekä sääntöineen, joilla pyritään ilmentämään kaikki performanssin ja kompetenssin suhteet, on tämän harhakäsityksen viimeisin esimerkki. Kieli ei kuitenkaan ole pelkkä alkioiden joukko, vaan meka-

nismi, jolla tulkitaan ja tuotetaan kielellisiä ilmauksia. Tiedon (knowledge) ja taidon (know-how), esim. lauseen merkityksen ja siihen johtavien havaintoprosessien välistä eroa ei Straightin mielestä myöskään tehdä riittävän selvästi. Harhaanjohtavaa on niin ikään vetää yhtäläisyysmerkki taidon ja kielen käytön välille. Kielen ilmiöiden tutkimista performanssin tasolla ei pidä jättää selvittämättä vetoamalla siihen, että ne kausaalisuutta edellyttävinä ovat nykytutkimuksen ulottumattomissa — asia, jota myös edelliset puhujat olivat korostaneet. Sopivasti näiden teoreettisten pohdiskeleujen lopuksi saatiin hyvä tuntuma konkreettisissa tilanteissa ilmenevään viestinnän tavoitteellisuuteen, kun M. Lindauer (Würtzburg) esitti mehiläisten kommunikaatiomekanismeista valmistamansa filmin.

Lapsenkielestä pidetyt esitelmät todistivat toisaalta alan vilkkaasta tutkimuksesta, mutta osoittivat samalla, kuinka paljon on vielä tekemättä. Fonologiaa käsitteleviä kolme esitelmöitsijää: Mary W. Salus (Toronto) puhui foneettisen ja fonologisen kompetenssin eroista, Gabrell Drachman (Salzburg) erään foneettisen säännön oppimisesta ja Farhat Khan (Aligargh) urdua äidinkielenään puhuvien lasten fonologisesta kehityksestä. Syntaksin osuus oli vankempi. G. B. Flores d'Arcais (Leiden) tarkasteli 3—7-vuotiaiden hollantilaislasten kausaalisten lauseiden ymmärtämistä, jota oli testattu näyttelimestekniikkaa käyttämällä. Virkeisiin, joissa kausaalinen sivulause edelsi päälausetta syy—seuraussuhteessa, reagoitiin parhaiten. Päälauseen toiminta oli yleensä etualalla riippumatta päälauseen sijainnista. Tulokset olivat lisäksi paremmat, jos lauseilla oli eri subjekti. Nuorimmat (3—4 v) valitsivat sattumanvaraisesti jommankumman lauseista ja kuvasivat vain yhden toiminnan. Erottaminen parani selvästi vasta yli nelivuotiailla. Tuloksista voi päätellä lapsilla olleen jonkinasteinen kausaalisuhteiden erottelukyky jo varsin varhain. T. Wytes

(Reading) oli tutkinut, voidaanko kolmi-vuotiaille lapsille opettaa verbien semanttisia valintarajoituksia. Hölynpölysanajoja ja näyttelimestekniikkaa käyttämällä hänen ryhmästään puolet oppi useimmat rajoituksista testattaessa heti opetustilanteen jälkeen, ja vielä viikon kuluttua osa niistä muistettiin. Lapset siis pystyivät jo tässä vaiheessa melko systemaattisiin semanttisiin johtopäätöksiin kielellisen kontekstin perusteella. Paul Fletcherin (Reading) aiheena oli imperfektin kehitys 2—3-vuotiaiden englantilaislasten puheessa. Imperfektin tunnus liitettiin ensin joihinkin epäsäännöllisiin verbeihin ja sen jälkeen joihinkin säännöllisiin verbeihin. Vasta tämän jälkeen tunnus yleistettiin johdonmukaisemmin kaikkiin verbeihin. Aluksi imperfektin käyttöön ei liittynyt ajan adverbiaaleja, mutta melko pian niistä tuli sen välttämättömiä tukijoita. Fletcher arveli olevan mahdollista, että lapsi vasta tässä vaiheessa täysin tajuaa imperfektin merkityksen. Raportti oli osa Readingin yliopiston projektia, jossa tutkitaan verbilausekkeen kehitystä lapsenkielessä. Jaostossa kuultiin vielä M. Garmanin (Reading) esitys kolmea eri kieli-perhettä edustavien lasten deiktisten pronominien ja adverbien kombinaatioiden oppimisesta sekä Svenka Savicin (Novi Sad) esitelmä kaksosten kielellisestä kehityksestä. M. Solbergin (MIT) ennakkoinformaation perusteella kiintoisa esitelmä perussanajärjestyksestä vapaan sanajärjestyksen kielessä lapsen kielenoppimisen kannalta jäi valitettavasti pois.

Vieraan kielen oppimisesta ja kielikontaktista kuultiin molemmista yksi esitelmä. Arthur Hughes (Reading) käsitteleviä mielenkiintoisessa tapauselostuksessaan nominilausekkeen kehitystä aikuisen espanjalaisen englannin oppijan kielessä. Osoittautui, etteivät oppimisvaikeudet läheskään aina olleet ennakoitavissa kontrastiivisen analyysin perusteella. Rodolfo Jacobsonin (San Antonio) aiheena oli englanti—espanja -kaksikielisyys Texasin ja Meksikon rajalla. Kaksikielisyysyden yhdys- ja rinnakkaissysteemejä käsitelleen

laajan katsauksen perusteella Jacobson päätyi pitämään em. kaksikielisiä yhdysysteemin edustajina. Koodinvaihto ei suinkaan tapahdu sattumanvaraisesti, vaan sitä säätelevät monet psyko- ja sosiolingvistiset tekijät. Psykolingvistiisesti kiintoisia ovat varsinkin tilanteet, joissa puhuja epäroï, aloittaa virkkeen tahattomasti toisella kielellä kuin oli aikunut tai puhuu emotionaalisesti. Näitä analysoidulla toivotaan saatavan selville, kumpi kieli puhujalla on dominoivampi. Koodinvaihtotaajuus antaa viitteitä dominanssin asteesta. Esitelmä oli raportti San Antoniossa käynnissä olevasta englanti—cspanja-kaksikielisyyttä tutkivasta projektista.

Kielen prosessointimekanismeja käsittelevässä sektiossa Jean Aitchison (Lontoo) tarkasteli aluksi englannin monikon ja genetiivin s-tunnusten tulkintaongelmia. Hän kysyi, miksi koehenkilöt eivät yleensä hyväksy lausetta *one of my elephants' birthday is today* tai tulkitsevat lauseen *two of my professors' wives were at the party* niin, että yhdellä professorilla on kaksi vaimoa. Kimballin (1973) ehdottama universaali oikealle yhdistämisen periaate, jonka mukaan päätesymbolit yhdistetään alimpaan noodiin, ei kuitenkaan viimeiseen, ei riitä jälkimmäisen esimerkin selitykseksi. Universaalin periaatteen lisäksi tarvitaan kielikohtaisia strategioita selittämään englannin em. tunnusten tulkintaa. J. Kornfeld (Sussex) käsitteli syntaktisten ja semanttisten tekijöiden osuutta lauseiden ymmärtämistestissä, jossa piti kuvan perusteella ratkaista, esiintykö kuvaa tarkoittava sana edellä kuullussa virkkeessä. Myönteisten vastausten vaatima reaktioaika mitattiin. Se riippui testisanan asemasta virkkeessä esim. siten, että rinnasteisissa lauseissa saatiin nopeammin vastaus jälkimmäisen lauseen alussa olevasta sanasta kuin ensimmäisen lauseen lopussa olevasta sanasta (lyhytaikaisen muistin vaikutus). Ei-rinnasteisissa lauseissa reagoitiin nopeammin päälauseissa esiintyviin sanoihin kuin sivulauseissa esiintyviin. Myös virkkeissä, joissa päälause

edelsi sivulauseetta, vastausaika oli lyhyempi kuin päinvastaisissa tapauksissa. Jos lauseet liittyivät sisällöltään toisiinsa irrallisesti, kahden viimeksi mainitun tuloksen ero ei ollut merkitsevä. Irrallisuuden osuutta Kornfeld oli vielä testannut virkkeillä, joissa konjunktiolla oli joko vain yksi merkitys (esim. kausaalinen) tai kaksi (kausaalinen ja temporaalinen). Jälkimmäisessä tapauksessa reaktioaika oli odotetusti pitempi. Mainittu lyhytaikaisesta muistista johtunut ero oli myös selvä yksimerkityksisten yhteydessä, mutta hyvin pieni kaksimerkityksisten kohdalla, koska konjunktio ei tällöin yksin riitä lauseen selvään tulkintaan. Mitalin toista puolta valotti Gerard Kempen (Nijmegen) puhuessaan syntaktisen ja semanttisen informaation prosessoinnista puheen tuottamisvaiheessa. S. Garrod ja A. J. Sanford (Glasgow) tarkastelivat lopuksi implisiittisen tiedon merkitystä tekstin ymmärtämisessä sekä kontekstin osuutta prosessointiajasta. Metodina he olivat käyttäneet luku nopeuden mittaamista. Koehenkilöille esitettiin lausepareja, joista toiset sisälsivät implisiittistä informaatiota, toiset eivät. Rajallinen konteksti nopeutti selvästi lukuprosessia, ja sen ymmärtäminen oli helpompaa kuin avoimen kontekstin. Testeissä todettiin myös, ettei sillä, oliko viite aiemmin mainittuun tarkoitteeseen ilmaistu leksikaalisesti sana toistaen vai oliko se tekstissä implisiittisenä, ollut mainittavaa vaikutusta luku nopeuteen.

Kaikesta jaetusta tiedosta ei rinnakkaisen istuntojen takia päässyt osalliseksi. Kuulematta jäivät lasten ja aikuisten kielellistä vuorovaikutusta sekä patologiaa käsitelleet esitelmät samoin kuin Geneven psykolingvistiikan edustajien puheenvuorot. Kokonaisuutena esitelmien taso vaihteli yllättävän paljon. Osittain tämä tietysti johtui siitä, että monet tutkijat esittelivät vasta alkuvaiheissa olevia tutkimuksiaan, jolloin tulokset ovat joko hyvin alustavia tai niitä ei ole vielä lainkaan. Mutta kriittisen foorumin tarjoaminen on tietysti konferenssien yksi tarkoitus, ja

mikäpä sen parempi, jos siitä pääsee osalliseksi silloin kun se vielä voi hyödyttää työtä. Päivien esitelmät ilmestyvät entiseen tapaan prof. Gabrell Drachmanin toimittamina Salzburger Beiträge zur Linguistik -sarjassa.

Risto Hiltunen